

לפניכם הספור: "האדונית והרוכל" / שמואל יוסף עגנון

עריכה ופרושי המילים: אלי פררה.

הסיכום לסיפור – בסוף

רוכל אחד יהודי היה מחזר בעיירות ובכפרים. יום אחד נזדמן לשדה יער, רחוק מן הישוב. ראה בית עומד יחידי. בא ועמד לפני הדלת והכריז על סחורתו. יצאה אדונית אחת ואמרה, מה אתה מבקש כאן יהודי? *שָׁחָה (*התכופף) ובירכה ואמר לה, שמא צריכה את דבר מדברים נאים אלו שיש לי? הוריד את *קופתו (*קופה: מזוודה, שק) מעל כתפיו והציע לה כל מיני סחורה. אמרה לו, איני צריכה לך ולסחורתך. אמר לה, הביטי וראי, *שמא אף על פי כן? (*אולי בכל זאת) הרי לולאות והרי טבעות והרי מטפחות והרי סדינים וסבון ומיני תמרקים שהשרות משתמשות בהם. נסתכלה שעה קלה בקופתו ועיקמה עיניה ממנו ואמרה, אין כאן כלום. פָּלַךְ לך. חזר והשתחוה לפניה והוציא דברים מן הקופה והציע לה ואמר, תני עיניך גברתי ואל תאמרי אין כאן כלום. שמא דבר זה רצוי לך, או שמא חפץ נאה זה ימצא חן בעיניך. בבקשה ממך גברתי הביטי וראי. כָּפְפָה עצמה כלפי קופתו ופשפשה קצת כאן וקצת כאן. ראתה סכין של ציידים. נתנה לו *דָּמְיָה (*מלשון דמים: כסף, כמו דמי-כיס) וחזרה לביתה. טען את קופתו על כתפיו והלך לו.

אותה שעה כבר שקעה החמה ונתעלמה ממנו הדרך. היה מהלך שעה ועוד שעה, נכנס לבין האילנות ויצא וחזר ונכנס לבין האילנות. החושך כיסה את הארץ והלבנה לא האירה בשמים. נסתכל סביביו ומתחיל מתיירא. ראה אור מאיר, והלך לקראת האור והגיע אצל בית אחד. הקיש על הדלת. הציצה עליו בעלת הבית וקראה, שוב אתה כאן? מה אתה מבקש יהודי? אמר לה, משעה *שפירשתי (*לפרוש: לצאת, לעזוב) מכאן תועה אני בחשיכה ואיני מגיע ליישוב. אמרה לו, ובכן מה אתה מבקש? אמר לה, בבקשה ממך גברתי תני לי רשות ואשב לי עד שתצא הלבנה ואראה את הדרך ואלך לי. הביטה בו בעין זעומה ונתנה לו רשות ללון ברפת ישנה שבחצרה. הניח עצמו על הקש ונתנמנם.

בלילה ירדו גשמים מרובים, כשעמד הרוכל בבקר ראה שכל הארץ כולה בצה. ידע באותה אדונית שהיא קשה. אמר בלבו, אמסור עצמי בידי שמים ואל אבקש טובה מצרי עין. טען את קופתו על כתפיו וביקש *לילך (שם-פועל *ללכת). הציצה עליו האדונית ואמרה לו, דומני שנפרץ הגג, יכול אתה לתקן שם דבר. הניח הרוכל את קופתו ואמר, הריני קופץ ועולה. נתנה לו סולם ועלה בראש הגג. מצא רעפים שזָעְזְעוּתם הרוח. עמד והחזירם למקומם, ולא השגיח בעצמו שבגדיו נובעים מים *ומנעליו (*מנעלים: נעליים) כשני דליים. אמר בלבו, מה איכפת לי אם אני עומד בראש הגג או אם אני מהלך ביער, כאן גשמים וכאן גשמים, ואולי על ידי שאני עוזר לה אף היא תגמול חסד עמי ותיתן לי לשהות בביתה עד שיפסיקו הגשמים.

לאחר שסידר את הרעפים וסתם את פרצת הגג, ירד ואמר לה, מובטחני שמכאן ואילך לא יגיעו הגשמים לתוך הבית. אמרה לו *אומן אתה, (*בעל מלאכה, בעל מקצוע) *נְקָבָה (*נקוב מחיר) את שכרך ואתן לך. הניח ידו על לבו ואמר, חס ושלום שאקח מגברתי פרוטה, אין דרכי לקבל שכר על דבר שאינו מגוף מלאכתי, כל שכן שהגברת עשתה עמי טובה ונתנה לי ללון בביתה. הביטה בו דרך חשד, שהייתה סבורה שאומר כן כדי לייקר עצמו לפניה כדי שתתן לו שכר הרבה. לסוף אמרה, שב ואעשה לך סעודת שחרית. עמד וסחט את בגדיו, הוציא את המים ממנעליו והביט אילך ואילך. מתוך הקרניים המרובות שהיו תלויות על כתלי הבית ניכר היה שבית ציידים הוא. ואולי לא היה בית ציידים ואותן הקרניים תלויות להן לנוי, כדרך שיושבי יערות עושים, שמקשטים את בתיהם בקרני חיה. עם שהוא עומד ומביט חזרה בעלת הבית והביאה לפניו *שיכר (*יין) חס ומני מזונות. שתה ואכל ושתה. לאחר שאכל ושתה אמר לה, שמא יש כאן דבר שצריך תיקון? מוכן אני לעשות כל מה שהגברת פוקדת עלי. נתנה עיניה בבית ואמרה, בדוק וראה. היה הרוכל שמח שניתנה לו רשות לישב בבית עד שיעברו הגשמים. התחיל מתעסק ותיקן כאן דבר וכאן דבר ולא ביקש שכר. לעת ערב עמדה והתקינה לו סעודת לילה והציעה לו מיטה בחדר שמוטלים שם כלים ישנים שיצאו מכלל *תשמיש. (כלים שיצאו מכלל שימוש) הודה הרוכל לבעלת הבית שמיטיבה עמו כל כך ונשבע שלא ישכח חסדה לעולם.

למחרת התחילו גשמים חדשים יורדים. הביט הרוכל לחוץ והביט פני בעלת הבית, מי מוכן לרחם עליו תחילה. בעלת הבית ישבה מכווצת ושתקה ושעמום גדול יצא *מכלי הבית (*מהרהיטים שבבית). קרני החיות שבכתלים נתעטפו אדים וריחם כריח בשר חי נדף מהן. אם משום שביקשה להפיג את השעמום שבלב ואם משום שנתגלגלו רחמיה עליו על אותו בחור שצריך להלך בגשמים ובבצה, אם משום זה ואם משום זה התחילה האדונית מדברת עמו. על מה דיברה ועל מה לא דיברה, על הגשמים שאינם פוסקים ועל הרוחות שמנשבות בלא הפסק ועל הדרכים שמתקלקלות והולכות ועל התבואה שעשויה להירקב וכן כל כיוצא בזה. הודה לה הרוכל בלבו על כל דיבור ודיבור, שכל דיבור ודיבור נותן לו עֲפָה בבית ואינו צריך לטלטל עצמו בדרכים בגשם ובקור ובסערה. ואף היא הייתה מרוצה, שיש כאן נפש חיה. נטלה לה כלי סריגה ואמרה לו, שב. ישב לפניה וסיפר דברים על שרים ושרות, אדונים ואדונות, על כל מה שידע ועל כל מה שרצוי היה לה לשמוע. בין כך לכך נתקרבו זה לזה.

אמר לה, גברתי יושבת *גלמודה, (*לבדה) כלום אין לה בעל או ידיד ורע? ודאי יש כאן שרים רבים ונכבדים שמבקשים קִיְרַבְתָּה של אדונית נאה שכמותה. אמרה לו, היה לי בעל. נתאנח הרוכל ואמר, והוא מת. אמרה לו, לא כי אלא נהרג.

נתאנח הרוכל על בעלה שנהרג ושאל, כיצד נהרג. אמרה לו, אם השוטרים אינם יודעים, אתה מבקש לדעת. מה איכפת לך באיזו מיתה נהרג, אם חיה אכלתהו או אם נשחט בסכין. הלא אף אתה מוכר סכינים שאפשר לשחוט בהן אדם. ראה הרוכל שאין דעתה של האדונית לספר במעשי בעלה ושתק ואף היא שתקה. אחר שעה קלה חזר הרוכל ואמר, ייתן האלוקים וימצאו את רוצחי בעלך לנקום בהם נקם. אמרה היא, לא ימצאו אותם. לא כל רוצח עשוי שימצאו אותו, השפיל הרוכל את עיניו ואמר, מצטער אני גְבַרְתִּי שהזכרתי לה צרתה, אילו ידעתי במה *יכולני* (*יכול אני*) לשמח את לבך הייתי נותן מחצית חיי. נסתכלה בו האדונית וחיכה חיוך משונה, של בוז או של ריצוי, או סתם חיוך, שאדם מחייך לו וחברו מפרשו לפי דרכו, ואם אדם תמים הוא הרי הוא מפרשו לטובת עצמו. הרוכל שאדם תמים היה פירש לו שחוק זה ששחקה אותה אישה לטובתו ולהנאתו. והואיל ונצטער על אותה אישה שלפי שנותיה ולפי מידת יופֶיה ראויה הייתה שבני אדם נאים יחזרו אחריה ראה את עצמו פתאום כאחד מהם. התחיל מדבר לפניה דברים שאוזן של אישה בחורה אוהבת לשמוע. אלוקים יודע מהיכן נטל רוכל פשוט זה דברים כגון אלו. והיא לא גערה בו ולא דחפה אותו, אדרבא נוחה הייתה לשמוע עוד. נכנסה בו גבורה והתחיל מדבר דברי אהבה. ואף על פי שהיא אדונית והוא רוכל עני קיבלה את דבריו והראתה לו חיבה. ואף לאחר שפסקו הגשמים ונתייבשו הדרכים לא *פירשו* (*לא עזבו זו את זה*) זה מזה. *נשתייר* (*נשאר*) הרוכל אצל האדונית. לא ברפת הישנה ולא בחדר של כלים שיצאו מכלל תשמיש, אלא דר היה בחדרה של האדונית ובמיטתו של בעלה היה ישן. והיא הייתה משמשת לפניו כאילו הוא אדוניה. בכל יום *התקינה* (*התקינה : הכינה*) לו סעודה מכל אשר היה לה בבית ובשדה, כל עוף טוב וכל עוף שמן. ואם צלתה לו בשר בחמאה לא משך ידו ממנה. בראשונה כשהיה רואה אותה מולקת ראש עוף היה מזדעזע, אחר כך היה אוכל ומוצץ אפילו את העצמות, כדרך *קלי עולם* (*אנשים פחותים, קלי-דעת*) שבתחילה אין רוצים לעבור עבירה ואחר כך עושים כל עבירות בעולם לתיאבון. אישה ובנים לא היו לו ולא היה לו על מי יתגעגע, ובכן היה דר עם אותה אדונית. פשט בגדי רוכל ולבש בגדי חירות ונתחבר לאנשי המקום עד שהיה כאחד מהם.

האדונית לא נתנה לו להתייגע לא בבית ולא בשדה, אדרבא הטילה על עצמה כל עבודה ופינקתו במאכלים ובמשקאות, ואם *קינטרתו* (*לקנטר : להקניט, להרגיז*) ביום הראתה לו חיבה בלילה, כדרך הנשים שפעמים הן כך ופעמים הן כך. כך יצא חודש ושני חודשים, עד שהתחיל שוכח שהוא רוכל עני והיא אדונית. ואף היא שכחה שהוא יהודי וכן כל כיוצא בזה. ובכן יושבים היו כאחד בבית אחד תחת גג אחד, והוא אוכל ושותה ונהנה וישן על מיטה מוצעת ואינו חסר לכאורה ולא כלום.

אבל על דבר אחד היה תמיהה, שכל אותם הימים לא ראה אותה לא אוכלת ולא שותה. בראשונה היה סבור שגנאי לה לסעוד עמו.

משנתרגל בה ושכח שהיא אדונית והוא יהודי היה תוהה יותר ויותר. פעם אחת אמר לה, מה זה הילני, זה כמה חודשים אני יושב עמך ואיני רואה אותך לא אוכלת ולא שותה. כלום *איבוס* (***פיטוס, האכלת-יתר**) עשית לך בתוך מעייך? אמרה לו, מה איכפת לך אם אני אוכלת ושותה אם איני אוכלת ושותה, די לך שאתה אינך חסר עמי כלום ומזונותיך מצויים בכל עת. אמר לה, אמת שאני אוכל ושותה ומזונותי מצויים יותר מכלל הימים, אף על פי כן מתאווה אני לדעת מהיכן את מתפרנסת ומהיכן את ניזונת.

על שולחן אחד עמי אין את סועדת, ואף מחוץ לשולחן לא ראיתי אותך לא אוכלת ולא שותה, אפשר יש מתקיים בלא אכילה ושתייה. חייכה הילני ואמרה, מבקש אתה לדעת מה אני אוכלת ומה אני שותה, **דם אנשים אני שותה ובשר אדם אני אוכלת.** (כל ההדגשות באדום שלי. א.פ.) עם שהיא מדברת חיבקה אותו בכל כוחה והניחה שפתיה על שפתיו ומצצה ואמרה, מימי לא ציירתי לי שבשרו של יהודי מתוק כל כך. נשוק אותי עורבי, נשוק אותי נשרי, נשיקותיך מתוקות מכל נשיקות שבעולם. נשק לה והרהר בלבו, *דברי פיוטין הן, (*דברי שירה) שדרכן של שרות לומר בשעה שהן מחבבות את בעליהן. ואף היא חזרה ונשקה לו ואמרה, יוסף בראשונה כשהראית את עצמך לפני רציתי לשסות בך את הכלבה, ועכשו אני עצמי נושכת אותך ככלבה מטורפת, עד שאני חוששת שלא תצא מידי חי, הוי פגרי המתוק שלי. כך היו מוציאים את ימיהם באהבה וחיבה ושום דבר שבעולם לא ערַבב את עסקיהם. אבל אותו דבר היה *נוקב בלבו* (***מטרידו. כמו שעושה לו חור בלב**) של הרוכל.

דרים הם כאחד בבית אחד בחדר אחד ומיטתה סמוכה למיטתו, וכל שיש לה נתנה בידו, חוץ מן הלחם שאיננה אוכלת עמו על שולחן אחד. עד היכן, עד שאינה טועמת כלום מכל התבשילים שהיא *מתקינה* (***מכינה, מבשלת**) לו. מאחר שאותו דבר היה נוקב בלבו היה חוזר ושואל. אמרה לו, **כל המרבה לשאול מעמיק לו *שאול* (*עולם המתים, עולם שמתחת לאדמה).** שמח פגרי המתוק על כל מה שניתן לך ואל תשאל שאלות שאין עליהן תשובה. הרהר היהודי בלבו, אולי באמת צדקה ממני. מה איכפת לי אם היא אוכלת ושותה עמי אם היא אוכלת ושותה ממקום אחר, הרי היא בריאה ופניה יפות ואיני חסר עימה כלום, קיבל עליו לשתוק. היה יושב ונהנה משולחנה וכן כל כיוצא בזה. לא הציק לה בשאלותיו ולא הטריד אותה בדברים יתרים, אלא הוסיף אהבה על אהבתו, אם מחמת שבאמת אהב אותה ואם אולי מחמת אותה חידה שאין לה פתרון. מי שעסקו עם נשים יודע שכל אהבה התלויה בדבר סופה בַּטְלָה. ואפילו אדם אוהב אישה כשמשון את דלילה לסוף היא מהתלת

בו, לסוף היא מציקה לו, עד שנפשו קצרה למות. כך אותו רוכל, אחר ימים התחילה מהתלת בו, אחר ימים התחילה מציקה לו, אחר ימים קצרה נפשו למות. אף על פי כן לא הניח אותה.

ואף היא לא אמרה לו צא. ישב עימה עוד חודש ועוד חודש, מתקוטטים ומתפייסים, מתפייסים ומתקוטטים ואין הוא יודע על שום מה מתקוטטים ועל שום מה מתפייסים. אבל מהרהר היה בלבו, הרי אנו קרובים, הרי סמוכים אנו זה אצל זה ואין אנו זזים זה מזה ואף על פי כן איני יודע עליה היום יותר משידעתי עליה אתמול, ולא ידעתי אתמול יותר משידעתי עליה ביום שבאתי אצלה בראשונה וקנתה אצלי את הסכין. כל זמן שהיו שרויים בשלום לא הירבה לשאול, ואם שאל הייתה סותמת את פיו בנשיקות. כיוון שנסתלק שלומם התחיל מהרהר ומוסיף, עד שאמר לעצמו איני מניח ממנה עד שהיא מספרת לי.

לילה אחד אמר לה, פעמים הרבה שאלתי אותך על בעלך ולא אמרת לי כלום. אמרה לו, על איזה שאלת? אמר לה, וכי שני בעלים היו לך? הלא לא הזכרת אלא את זה שנהרג. אמרה לו, מה איכפת לך אם שניים או שלושה. אמר לה, אם כן אני בעלך הרביעי? אמרה לו, בעלי רביעי? אמר לה, הלא מדברִיךָ יוצא כך. לא כך הילנני? אמרה לו, המתן עד *שאַמְנָה (*שאַסְפּוֹר. לְמִנּוֹת=לְסָפּוֹר) את כולם. פשטה את ימינה והתחילה מונה באצבעותיה, אחד שניים שלושה ארבעה חמישה. כיוון שמנתה כל האצבעות שבימינה פשטה את שמאלה והוסיפה למנות. אמר לה, והיכן הם? אמרה לו, וכי לא אמרתי לך **כל המרבה לשאול מעמיק לו שאל**. אמר לה, הלא תגידי לי. טפחה על כרסה ואמרה, מקצתם אולי הם כאן. אמר לה, מה פירוש כאן? *ליכסנה (*הביטה בו באלכסון) את עיניה וחייכה. הביטה בו שעה קלה ואמרה, ואם אומר לך כלום תבין. אם האלוהים, הביטו וראו איזו פנים יש לפגר זה. כבר משעה שהתחילה מונה באצבעותיה נסתלקה דעתו ממנו, וכל מה ששאל, שאל שלא מדעת. עכשו ניטל ממנו אף פח הדיבור. ישב ושתק. אמרה לו, חביבי שלי מאמין אתה באלוהים? נתאנח ואמר, כלום אפשר שלא להאמין באלוהים? אמרה לו, לא יהודי אתה? נתאנח ואמר כן, יהודי אני. אמרה לו, הרי היהודים אינם מאמינים באלוהים, שאילו האמינו בו לא היו *רוצחים אותו. (הכוונה לִישׁוּ, שעל פי הכנסייה היהודים **רצחו את ישו**) אבל אם אתה מאמין באלוהים התפלל עליך שלא יהא סופך כסופם. - כסופם של מי? - כסופם של אלה ששאלת עליהם. - של בעליך? - של בעלי. - מה היה סופם? ענתה הילנני ואמרה לו, אם אין אתה מבין, אין כדאי לדבר עמך. עם שהיא מדברת נסתכלה בגרונו ועיניה הכחולות הבהיקו כלהב של סכין חדשה. הביט בה ונדעזעזע. אף היא הביטה בו ואמרה, מפני מה החוורת פנים? מְשִׁמֵשׁ בפניו ואמר, פני החוורו? אמרה לו, ושערות ראשך עמדו *כזיפים (*שערות קשות) של חזיר.

מִשְׁמֵשׁ בראשו ואמר, שערותי עמדו? אמרה לו, *ונימי זקנד (*שערות הזקן שלו סמרו, כמו בעור יבש) נעשו קליפין קליפין כשל אווז. פוי, כמה מכוערים פניהם של פחדנים. רקקה בפניו והלכה לה. עם שהיא הולכת החזירה פניה כנגדו ואמרה לו, שמור את הפיקה שבגרגרתך. *אם האלוהים (*הכוונה לאמו של ישו – מרִיה) הרי היא מרטטת כאילו רואה היא את הסכין. אל תחושי חביבתי, עדיין איני נושכת בך. נשתיר הרוכל יושב. פעם היה מִמְשֵׁמֵשׁ בפניו ופעם היה מִמְשֵׁמֵשׁ בזקנו. שערות ראשו כבר נינחו והיו מונחות כבתחילה חלק כאן וחלק כאן ושביל עובר באמצע והוא צונן כאילו הניחו עליו קרח. מן החדר השני נשמע קול פסיעותיה של הילני. אותה שעה לא אהב אותה ולא שנא אותה. איבריו התחילו דוממים, כאילו אבדו כח שליטתם. כנגדם התחילו מחשבותיו מתגברות והולכות. אמר לעצמו, אעמוד ואטול קופתי ואלך לי. כיוון שביקש לילך נתרשלו איבריו יותר. שוב נשמע קול רגליה של הילני. כיוון שדממו רגליה נשמע קול נקישת כלים וריח של תבשיל. התחיל הרוכל חוזר ומהרהר, עלי להסתלק ולילך מכאן, אם לא עכשיו הרי למחר בבקר. כמה היה שמח ביום שניתנה לו לינת לילה ברפת הישנה, עכשיו אפילו המטה המוצעת לו צוֹחַת, טול רגליך וברח לך.

אותה שעה כבר החשיך היום. הסכים בעל כורחו לעשות את הלילה בבית הזה, אבל לא בחדר אשתו במיטת בעֲלִיהָ שנהרגו, אלא ברפת הישנה או בחדר אחר עד שיאיר היום וילך לו. נכנסה הילני ואמרה, דומה אתה כאילו כבר בִּלְעַתִּיךָ. נטלתו בזרועו והביאתו לחדר האוכל והושיבתו אצל השולחן ואמרה לו, אכול. הגביה עיניו ונסתכל בה. חזרה ואמרה, אכול. נטל פרוסה ובלָעָה כמות שהיא. אמרה הילני, רואה אני שצריכין ללעוס לך את הפת. ניער ידיו מן הפת ועמד לילך. אמרה הילני, המתן ואלך עמך. לבשה אדרת כבשים *ויצתה עמו. (*שם הפועל "לצאת" בלשון חז"ל) בדרך לא דיברו לא דברים טובים ולא דברים רעים, אלא דברים סתם, כבני אדם קנוטים שרוצים להסיח דעתם מעצמם. עם שהם מהלכים פגעו בצורה של אבן. עמדה הילני ועשתה סימן של צלב על ליבה ועמדה והתפללה תפילה קצרה. אחר כך נטלתו ליוסף בזרועו וחזרה עמו לביתם.

בלילה ננער יוסף משנתו בבהלה וצעק צעקה גדולה. דומה היה עליו שתקעו סכין בליבו, ולא בליבו אלא באותה צורה של אבן, ולא בצורה של אבן, אלא בצורה אחרת עשויה קרח, שעושין הנוצרים בימי *אידיהם (*צרותיהם, אסוניהם) על הנהר. ואף על פי שלא פגעה בו הסכין אף על פי כן היה חושש בליבו. טלטל עצמו ונתאנת. אחזתו שינה ונתנמנם. שמע קול קשקוש וראה שהכלבה פורקת מעליה את השלשלת שבצווארה. עצם את עיניו ולא השגיח בה. קפצה ובאה. נעצה שיניו בגרונו. התחיל גרונו שותת והיא לוקקת את דמו. צעק צעקה גדולה וטלטל אילך ואילך. יִנְעֶרָה הילני וצווחה, מה אתה מרעיש את הבית ואין אתה נותן לי לישון.

צמצם עצמו בתוך כְּרִיּוֹ וְכִסְתוּתָיו והיה מוטל בלא זיע עד שהאיר היום. בבקר אמר לה יוסף להילני, *היבטלתי (*הפריע לה בשנתה, גרם לה להתעורר ולבטל את שנתה) אותך משנתך. אמרה הילני, איני יודעת מה אתה סח. אמר לה, הלא צעקת עלי שאיני מניח לך לישון. אמרה הילני, אני צעקתי? אמר יוסף, אם כן מתוך שנתך דיברת. החזירה פניה ושאלה, מה דברים דיברתי? בלילה העביר את כלי מיטתו לאותו חדר שמוטלים שם הכלים הישנים שיצאו מכלל תשמיש. ראתה הילני ולא אמרה כלום. כשהגיעה שעת שינה אמר לה, שנתי אינה טובה עלי ואני מתהפך על משכבי והריני מתיירא שמא אני *מְבִטֵיל (*מפסיק, מפריע את שנתך) אותך משנתך, על כן העברתי את מיטתי לחדר אחר. נענעה לו הילני ראשה דרך הסכמה ואמרה, כל מה שיפה לך עשה. אמר יוסף, כן עשיתי. אמרה הילני, אם כן הרי טוב. מכאן ואילך לא דיברו ולא כלום. יוסף שכח שהוא אינו אלא אורח והיה נוהג כדרכו. בכל יום ביקש לעזוב את ביתה, להניח את טובותיה. עבר יום, יצא שבוע והוא לא עזב את ביתה. ואף היא לא אמרה לו צא. לילה אחד ישב לסעוד. הביאה לו הילני את התבשיל. עלה ריח פיה כריח אדם רעב. עיקם את פיו. הרגישה בדבר ואמרה לו, מפני מה אתה מעקם את פיך? אמר הוא, לא עיקמתי את פי. חייכה חיוך משונה ואמרה, שמא ריח פי עלה לפניך? אמר הוא, קחי פרוסה ואכלי. אמרה היא, אל תחוש לי, אני לא ארעב. ושוב נראה על פניה חיוך משונה, קשה מן הראשון. אחר שאכל ושתה פירש לחדרו והציע לו את מיטתו. עלה בדעתו פתאום לקרות *קריאת שמע, (*קריאת "שמע ישראל") מאחר שֶׁפָּסַל יְרֵאתָם (הכוונה לפסל הצלב) תלוי על הקיר עמד ויצא לקרות את קריאת שמע בחוץ.

הלילה ליל חורף היה. הארץ הייתה מלאה שלגים והשמים היו קרושים ועכורים. הביט לשמים ולא ראה שביב אור, הביט לארץ ולא מצא את רגליו. ראה את עצמו פתאום כאילו הוא שבוי בשדה יער בין שלג זה שמתכסה בשלג חדש. ואף הוא עצמו מתכסה והולך. עקר את רגליו והתחיל רץ. פגע בצורה של אבן שעמדה בשלג. אבי שבשמים, צעק יוסף, כמה נתרחקתי. אם איני חוזר מיד הריני אבוד, הביט אילך ואילך עד שהכיר את *הרוחות. (*הכוונה לארבע רוחות השמים: צפון, דרום וכו') כיוון ליבו כנגד אותו הבית והלך לשם. מנוחת השקט הייתה שרויה. לא נשמע אלא קול עמעום כקול השלג היורד על תלי השלג. ומתוך אותו הקול עלה קול רגליו כשהן שוקעות בשלג ומתייגעות לצאת. כתפיו כבדו מאוד, כאילו היה טוען את קופתו הכבדה. אחר שעה קטנה הגיע אל ביתו. הבית היה שרוי באפלה. כל אור לא האיר את חדריו. היא ישנה, לחש יוסף ועמד, שיניו דבקו אלו באלו מתוך שנאה. עצם את עיניו ונכנס לחדרו. בכניסתו נדמה היה לו שהילני בחדר. כבש שנאתו ממנה. נזדרז ופשט את בגדיו והתחיל ממשמש בכרים ובכסתות. לחש וקרא, הילני ולא נענה.

עמד והדליק את הנר. ראה את כלי מיטתו שהם מלאים חורים. מה כאן? מה כאן? הרי כשיצא מחדרו היו שלמים ועכשיו הם מלאים חורים. אין ספק שחורים אלו בידי אדם נעשו, אלא מה טעם נעשו? נסתכל וראה קורט דם. נסתכל בדם והיה תמיה. בין ובין שמע קול אנחה. הביט וראה את הילני כשהיא מושלכת על הקרקע וסכין בידה. זו הסכין שקנתה אצלו ביום שבא לכאן. הוציא את הסכין מידה והרים אותה מן הקרקע והשכיבה על מיטתו. פתחה הילני את עיניה והביטה בו. עם שהיא מביטה בו פתחה את פיה עד שהבהיקו שיניה. שאל יוסף את הילני, מבקשת את לומר משהו. ולא אמרה ולא כלום. הרכין עצמו כנגדה. נזקפה בבת-ראש ונעצה את שיניה בגרונו והתחילה נושכת ומוצצת. לסוף דחפה אותו וצווחה, פוי מה קר אתה, דמך לא דם, אלא מי-קרח. טיפל הרוכל באדונית יום ושני ימים ועוד יום. חבש את פצעיה, שבלילה שנכנסה לשחוט אותו פצעה את עצמה. אף הוא התקין לה תבשיל. אבל כל מאכל שנטלה לתוך פיה הקיאה, שכבר שכחה תורת המאכל שבני אדם אוכלים, הואיל והייתה למודה לאכול בשר בעליה ששוחטתם ואוכלתם ושותה את דמם, כדרך שביקשה לעשות לו. ביום החמישי הוציאה את נפשה ומתה. הלך יוסף לבקש כומר ולא מצא. עשה לה ארון ותכריכים וחפר בשלג לקברה. מאחר שכל הארץ קרושה הייתה לא עלה בידו לחרות לה קבר. נטל את נבלתה וטמנה בארון ועלה על ראש הגג וטמן את הארון בשלג. הריחו העופות בנבלתה. באו וניקרו בארון ושיברוהו וחילקו ביניהם נבלתה של האדונית. ואותו רוכל נטל את קופתו וחיזר ממקום למקום וחיזר והכריז על סחורתו.

הסיכום והניתוח ממערכי השיעור לפרק סיפורי עגנון

כתב וערך: המורה אלי פררה

הספור מסווג כספור אליגורי (אליגוריה = משל) בו הגיבור הראשי, יוסף, מתעתע, תועה וטועה ומתחבט בין שני עולמות. בין עולם היהדות לעולמם של הגויים. עולם זר ומנוכר לו, כשעולם הגויי בכלל ועולם הנצרות בפרט, משמש לו ראי והשתקפות לראות את דמותו ולהירטע ממראה עיניו. הדמות המשנית בספור היא, הילני, האדונית. ביתה הוא בית נוצרי לכל דבר. ה"צלם" (הצלב הנוצרי) תלוי על הכותל מעל ראש המיטה, כשהאפיון הבולט של הבית מתואר כבית-ציידים ("קרני חיה תלויים על הכתלים כדרך ציידים"). יוסף לעומתה, הוא רוכל פשוט ועני, חסר כל-שורשים חברתיים, או משפחתיים, או כלכליים. אין מי שיחכה לו בבית. אינו נשוי ואין לו ילדים, וכך הוא נקלע לביתה-מבצרה של האדונית באקראי. גם היא חסרת כל שורשים חברתיים ומשפחתיים. בספור אין דמויות משניות אחרות, מלבד שניהם החבוקים זה בזו, בדרך נפתלת, מוזרה ובלתי מציאותית.

הספור מסווג גם כספור "פנטסטי" כלומר; ספור שלקוח מהפנטזיה של המספר. עולם של ערפדים ומסתורין, עולם שמזכיר את סיפורי האימה כמו "עמי ותמי", שמפטים אותם כדי לאוכלם. לכל אורך הספור שוררת אוירת מסתורין, מתח וחרדה, אולם הדברים נמסרים אט, אט ובזחילה ספרותית אפילה ולא מתקבלת, עד לקרשנדו הרועם (מונח במוסיקה: סיום הולך ומתגבר) עם התפרצות הזעם של האדונית, שלא יכלה לממש את זממה ולרוצחו נפש, למצוץ את דמו ולאכול את בשרו בסיוע סכין הציידים שרכשה ממנו בראשית הספור. מעין אירוניה ספרותית שהעמיד לנו עגנון לבחון את מעשהו של יוסף הרוכל.

עגנון אינו מספר רגיל. הוא אינו בונה את סיפורו בדרך המקובלת של אקספוזיציה עם פתיחה של תיאור זמן ההתרחשות, תיאור הגיבור הראשי, המניע וכו'. המאפיין בסיפור זה של עגנון "אקספוזיציה מאוחרת" כי לדמותו של הגיבור הראשי, יוסף, אנו מתוודעים אליו רק אחרי שאנו מתוודעים לדמות המשנית, הילני. יש אמנם תיאור מקום ההתרחשות, שזהו ביתה של האדונית, שם מתרחשת כל העלילה, ותו לא. יותר מזה אין אינפורמציה נוספת.

הזמן ממש בלתי ידוע. אין אנו יודעים באיזו תקופה של חייו של יוסף, הגיבור הראשי, מתרחש הספור. מה שאנו יודעים זה שהוא אדם ללא אישה וילדים. יותר מזה אין יודעים עליו כלום. מבחינת אופיו ותכונותיו, ניתן לומר שהוא אדם די-פשוט, שנגרר אחר תאוותיו, ואינו ערני מספיק למתרחש סביבו. עד שהוא קולט את הסכנה, לוקח לו הרבה זמן, וכאשר הוא קולט, היא כמעט מצליחה להרוג אותו. גם אז התגובה שלו פסיבית ולא החלטית. לאחר שהוא מגיע למסקנה שהוא צריך לברוח ולהימלט משם, עדיין לוקח לו שבוע ועוד שבוע והוא אינו יוצא.

הבית בלב היער, רחוק מכל ישוב, האדונית בודדה מכל חברה. הגשם הסוחף, הבלתי פוסק, "עד כי השתבשו כל הדרכים", קניית הסכין דווקא, מכל סחורתו של יוסף, ריח הקרניים שעל הכתלים, והתמיהה הגדולה על התנהגותה המוזרה של האדונית הילני, שאינה אוכלת דבר ואינה שותה דבר, ובעיקר הסברה לעניין זה, (ש"ד אנושים אני שותה ובשר-אדם אני אוכלת") כל אלו יוצרים את תחושת האפילה המסתורית והמפחידה. הרקע של עולם האגדות על ערפדים מסתוריים, הנפוצות מאוד בקרב עמי אירופה, משמש לעגנון אמצעי ספרותי-טכני, לדלות מהם את המשל הנחוץ לו להעביר את המסר החברתי של הספור.

יוסף, הרוכל הפשוט, מסתבך בנפתולי אהבה-שנאה עם אישה, שבמציאות אחרת, מעולם לא היה מגיע לאן שהגיע, לכדי חיבוקים ונשיקות ויחסים אינטימיים איתה. הפער בין שתי הדמיות, בין הגבר-יוסף, והאישה-הילני, הניגוד ביניהם, גדול מדי מלחשוב על איזו של קשר ביניהם: א. היא אדונית – הוא רוכל. ניגוד ופער חברתי בלתי ניתן לגישור, גם אם שניהם מאותה קהילה. ב. היא בעלת בית ומקומה קבוע ויציב – הוא רוכל חסר-בית קבוע, נע ונד ו"מחזר על הפתחים". ג. היא עשירה – הוא עני.

ד. היא נוצריה – הוא יהודי, שבשום דמיון פרוע לא היה ניתן לחבר ביניהם.

ה. שמה הילני (שם נוצרי, ע"ש הלנה. נגזר מהערך "הלניזם" - יוונים, כתרבות ניגודית של היהדות, אשר גזרה עליה מלחמת-חורמה בתקופת בית שני, במלחמת המכבים, מתתיהו ובניו החשמונאים) והוא יוסף – על שם יוסף הצדיק, המשנה לפרעה מלך מצרים, מסיפור יוסף ואחיו שבספר בראשית. ש"י עגנון מחבר ומזווג אותם יחד בדרך הדרגתית מלאת-מתח ועניין.

בתחילה מקצה הילני ליוסף את הרפת כדי שינוח עד להפסקת הגשם. בספור יש ארמז ברור לספור המקרא של יעל וסיסרא. בספור המקרא סיסרא ביקש מים ויעל, אשת חבר הקיני, כדי לפתות אותו שישן באוהלה ולתקוע יתד בראשו, נתנה לו חלב: "מִיָּם שִׂאֵל, זֶלֶב נְתָנָה, בְּסִסְלָ אֲדִירִים הִקְרִיבָה זִמְאָה" כדברי השירה של דבורה הנביאה. (שופטים פרק ה' פסוק כ"ה) גם כאן בספור של עגנון, יוסף ביקש רק לפוש (לנוח) קמעא (מעט) מהדרך ומהחושך בחוץ ואחר ילך לו, והיא הציעה לו רפת ללון בה. כלומר נתנה לו יותר משביקש, כמו יעל. גם כאן אנו מבינים בדיעבד, שעשתה זאת כדי לפתות אותו להיכנס לביתה, ללכוד אותו ברשתה הערפדית, כדי למצוץ את דמו ולאכול את בשרו. עובדה היא שהמזימה צלחה בידה, כי למחרת, משלא פסקו הגשמים, יוסף ביקש לגמול לה על חסדיה שנתנה לו ללון ולתקן דבר בבית, והיא באדישות-מה, כביכול, הציעה לו לתקן את הרעפים, ומהרעפים לדברים נוספים ולאחר מכן התקינה לו סעודה, מכאן התגלגלו הדברים, עד שהתקרבו זה לזו. התחיל להעזי ולדבר עמה דברי אהבה, "עד שהוא שכח שהיא אדונית והוא רוכל פשוט". כך התפתחו והתהדקו יחסיהם. מהרפת יוסף עובר לחדר של כלים שיצאו מכלל תשמיש, ומחדר הכלים אל חדרה ממש ואל מיטת בעלה.

מהמקום שממנו התקרב יותר ויותר להילני, כך התרחק מיהדותו וממקורותיו. הדבר התחיל מהסעודות שהכינה לו. תחילה, הזדעזע מלאכול בלא שחיטה כשרה, ואחר נחרד מעט מאכילה של בשר בחמאה, ובהמשך אפילו נהנה מהעצמות ומצץ מהן מלוא-פיו בהנאה. מרגע שעמד על דעתו כי היא אישה אוכלת בעליה והוא נמצא בסכנת-חיים, החל לחזור על עקביו באותה דרך; חזר ללון בחדר של הכלים שיצאו מכלל תשמיש, עד שנמלט על נפשו החוצה, שם קרא את "קריאת שמע" ובזה חזר ליהדותו ולמקורותיו. באמירתו זו, של יוסף, כשהגיע להתוודעות ולהתפכחות למצבו ולא יכול לקרוא את קריאת שמע בחדר בו מצוי הצלם שלהם: "אבי שבשמים, צעק יוסף, **כמה נתרחקתי**. אם איני חוזר מייד הריני אבוד", מחזיר אותנו עגנון אל המטרה הסופית של סיפורו. להעביר את המסר ליהודים בכלל וליהודי אירופה בפרט. אומנם ניתן להסביר זאת בפשטות כי הוא נתרחק מהבית כשיצא החוצה, אולם ברובד העמוק יותר זהו המסר של הסיפור. יש כאן הקבלה לדמותו של יוסף המקראי: על פי המדרש, יוסף הצדיק כשעבד כמשרתו הנאמן של פוטיפרע, שעל פי המדרש הגיע לדרגת צדיק, כי למרות מ"ט (50) שערי הטומאה, שהמצרים היו שרויים בהם והוא חי ביניהם לא נתפתה ולא עבר אפילו עבירה אחת. (כי על פי המוסר ודיני היהדות; יהודי יכול להגיע עד מ"ט שערי טומאה ויכול לחזור בתשובה ברגע האחרון, ומי שעבר 'נון' (50) שערים, אינו יכול לחזור בתשובה ונכרת מהיהדות). ועל כן יוסף נקרא יוסף הצדיק, מכול אבות האומה הוא היחידי שנקרא צדיק. ברגע האחרון, לפני שאשת-אדונו מצליחה לפתות אותו לשכב עימה, הוא רואה את דמות אביו, נרתע ובורח מהחדר. בניגוד לדמותו של יוסף מהסיפור שנכנע כל הזמן לתאוותיו ועבר כמעט את כל העברות וברגע האחרון חזר בו וקרא קריאת-שמע בחוץ וניצל. לספור כמה מוטיבים שחוזרים על עצמם כמו: מוטיב הסכין, האכילה והשתייה, הקופה שעל גב יוסף, שחיזר עמה על הפתחים בראשית הספור ובסופו, (קונוטציה לביטוי: "אדם שקופה של שרצים על גבו") הצלם והצלב על האבן.

בסיום, מתגלה יוסף כיהודי רחמן, שלמרות הכול לא זנח אותה שותפת דם, בגלל האדמה הקרושה מהשלג והקור, (אפילו האדמה, לא יכלה להכיל אותה) ויוסף לא מצליח לקבור אותה. דאג להטמין אותה בארון ולשים את גווייתה בעליית-הגג. שם באו אוכלי הפגרים וניקרו את הארון ואת נבלתה.

המסר החברתי : מבחינת הסיפור "פרופר", יש כאן מסר חברתי לגבי האדם היהודי הפשוט, שנקלע לסכנת-חיים ממש בשל אי זהירות ורשלנות אישית, ויותר מכך, ביקורת על האיש יוסף, הרוכל העני, שאישיותו ותכונותיו כאדם פסיבי, **חסר** חוט שידרה מוסרי-חברתי-אישי, מגיע לכדי סכנה, בשל חוסר זהירות ותשומת-לב, אולם מעבר לביקורת על האיש הרוכל המחזר על הפתחים, ישנו הרובד הסמוי לביקורתו של עגנון על יהדות אירופה: הסכנה בהתבטלות והרצון להתמזגות של היהודים עם הגויים. מצד אחד להידמות להם, כמו יוסף הרוכל שביטל את זהותו היהודית, "**לבש בגדי חירות**" ודמה לאחד מהם, מצד שני הרצון "**להתרחק**" מהמקורות היהודיים. שוב כמו יוסף הרוכל, שזנח את יהדותו ועבר את כל העבירות האסורות על היהודים: (אכל ללא שחיטה כשרה, בשר עם חמאה, ישן ומקיים יחסי אישות עם אישה ללא חופה וקידושין ועוד עם גויה (נוצריה) וכדומה. אלה יביאו בסופו של דבר לאבדון ולהכחדתו והנמשל לאובדנם של היהודים והיהדות. ואילו "**החזרה**" אל המקורות היהודיים והיצמדות אל שורשי היהדות רק תציל את היהודי, כפי שזה קרה ליוסף הרוכל כישצא החוצה לקרוא "קריאת שמע".

דרכי העיצוב בסיפור : (על העיצוב, ראה הסבר מפורט במונחים לסיפור הקצר בעמ' 97)

- א. האווירה בסיפור; אווירת מסתורין, אימה ומתח. ערפדים וקורבנותיהם.
- ב. הניגוד בין הדמויות. בין הדמות הראשית, יוסף הרוכל, לבין הילני. דמויות מייצגות להעברת המסר של הספור האליגורי (משלי)
- ג. מוטיבים: הסכין. הסכין ה"תמימה" שנקנתה בראשונה ע"י הילני מיוסף הרוכל, הופכת לסכין מאיימת ואמצעי להריגתו של יוסף.
- ד. מוטיב האכילה והשתיה. ***סינקדוכה** לסיפורי הזוועה של פיטום הקורבנות לשם שחיטתם ואכילתם בסוף: כמו סיפור הילדים על עמי ותמי. (***סינקדוכה**; ראה במונחים לשירה בעמ' 36)
- ה. החלום וההזיות, כהשתקפות של התת-מודע של יוסף למצב המסוכן בו הוא נמצא.
- ו. המשל והאליגוריה כאמצעי להעברת המסר.